

ความขัดแย้งของสังคมไทยกับ การแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ Conflict of Thai Society and Resolution though Four Noble Truth

พระปัญญาวารวัฒน์ สิริภทฺโท (เลิศเกียรติธรรม), ดร.

Ven.Dr. Phra Punyaworawat Siribhaddho (Lerdkaettidhum)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ไขปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ ความขัดแย้งนำไปสู่ความวุ่นวายของสังคมไทยและสาเหตุของความขัดแย้งของสังคมไทยมีสาเหตุมาจาก ๑) ความขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างของความคิดเห็นและรับรู้ของบุคคล ๒) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูล หรือข้อเท็จจริง ๓) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องผลประโยชน์ ๔) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล ๕) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้างแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยกับแนวทางอริยสัจ ๔ ก็กับการแก้ไขปัญหาทางออกได้อย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมอริยสัจ ๔ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ซึ่งก็ได้แก่ ๑) ทุกข์ ความจริงเรื่องความทุกข์ของจิตใจมนุษย์ (เป็นผล) ๒) สมุทัย ความจริงในเรื่องเหตุของความทุกข์ (เป็นเหตุ) ๓) นิโรธ ความจริงในเรื่องการดับสิ้นไปของความทุกข์ (เป็นผล) ๔) มรรค ความจริงในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความดับสิ้นไปของความทุกข์ (เป็นเหตุ) เมื่อสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตามแนวทางอริยสัจ ๔ แล้วความขัดแย้งของสังคมก็หมดไป

Abstract

This article presents a conflict of Thai society and its resolution through Four Noble Truth. The conflict leads to a flurry of Thai society. The causes of conflict in Thai society were :- 1) arising from differences of opinion and perception each person, 2) arising from perceiving different information or facts, 3) is caused by a conflict of interest, 4) is caused by the relation of individuals, 5) is caused by structural conflict. The solution of conflict in Thai society through the Four Noble Truth is to solve the problem correctly. The Four Noble Truth consists factors which include:- 1) *Dukkha* ; the truth about the suffering of the human being, 2) *Samudaya* ; the truth about a cause of suffering, 3) *Nirodha* ; the truth about the cessation of suffering, 4) *Magga* ; the truth about the practice leading to cessation of suffering. If the Four Noble Truth is followed by the social then the conflict of society disappears certainly.

๑. บทนำ

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมชนบท ประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากสภาพดินฟ้าอากาศสมบูรณ์ สังคมส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการสร้างสรรค์ ประเพณีและวัฒนธรรมตามความเชื่อทางศาสนา ทำให้มีความมั่นคงทางด้านอารมณ์และจิตใจ ส่งผลให้สังคมโดยรวมมีความสุข แต่เมื่อสังคมไทยก้าวผ่านภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยมิได้มีความพร้อมทำให้เกิดผลกระทบ โดยตรงจากการเปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหา สังคม ครอบครั้ว ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาตามที่กล่าวเกิดจากค่านิยมทางสังคมที่เน้นด้านวัตถุ ทำให้วิถีชีวิตขาดเสถียรภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอันดีงามถูกทำลาย

ความขัดแย้งในสังคมไทย มีมาตั้งแต่ในอดีตเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้น หลังจากนั้นก็เกิดความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่างรัฐไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยตั้งแต่ปี ๒๔๙๒-๒๕๒๕ ต่อมาก็เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลเผด็จการกับกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยของประชาชนอันก่อให้เกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ ประเด็นความขัดแย้งที่เกิดจากตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ สาเหตุของโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในสังคมไทยจึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการเมืองคือ “คนจน” เกษตรกรหรือชนชั้นล่าง ไม่มีอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และเข้าไม่ถึงทรัพยากร กลุ่มคนเหล่านี้จึงต้อง “พึ่งพิง” ผู้มีทรัพยากรภายใต้ระบบอุปถัมภ์ แบบไทยเดิม และทำให้คนเหล่านี้เป็น “ผู้มีอิทธิพล” และสามารถ

ได้รับความไว้วางใจเลือกให้เข้ามา ทำหน้าที่แทนในฐานะผู้แทนราษฎรในระบอบประชาธิปไตยและก้าวไปสู่อำนาจรัฐ ประกอบกับการขาดคุณธรรมของผู้ครองเมืองที่มองผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมจึงทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ของประเทศตามมามากมาย และมีความจำเป็นต้องเยียวยาอย่างเร่งด่วนเพื่อความสันติสุขของประเทศชาติ

ปัจจุบันสังคมไทยเป็นยุคโลกาภิวัตน์ การสื่อสารไร้พรมแดน เกิดสังคมของข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมถึงกันทั่วโลก ทำให้วัฒนธรรมทั้งดีและไม่ดีไหลเข้ามา ส่งผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาภาวะวิกฤติในการเรียนแบบของสังคมต่างชาติจากสื่ออย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อความต้องการ รวมทั้งความขัดแย้งตามที่กล่าวมาสามารถสื่อไปสู่สังคมได้รวดเร็ว ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางความคิด อันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยที่มีลักษณะที่ซับซ้อน ขยายเป็นวงกว้างทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งหากปล่อยให้เป็นเช่นนี้จะทำให้ประเทศชาติขาดความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ไขปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ จึงเป็นแนวทางเพื่อแก้ปัญหาให้สังคมไทยสู่สันติสุข

๒. ความขัดแย้งนำพาความวุ่นวายสู่สังคมไทย

ความขัดแย้งเป็นพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กรที่แสดงออกมาตรงข้ามหรือเป็นปฏิปักษ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล^๑ การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน เช่น เมื่อคนหนึ่งถูกขัดขวางมิให้ได้รับสิ่งที่ตนเองต้องการจากอีกคนหนึ่ง เป็นความขัดแย้งจาก ผลของความคิดที่อาจแสดงพฤติกรรมออกมาถึงความไม่พอใจ หรืออาจนำมาซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบที่ ทำร้ายทำร้าย หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่ออีกฝ่ายหนึ่ง หรือแม้แต่ตนเอง

ความขัดแย้ง (conflict) มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของคน (attitude) และส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ (behavior)^๒ ความขัดแย้งอาจมาจากการสร้างเงื่อนไขของวาระที่ต่างกัน จนทำให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในองค์กร^๓ ส่งผลต่อการแข่งขันระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีความต้องการเป้าหมายและความปรารถนา หรือความคิดที่เข้ากันไม่ได้ทำให้เกิดตกลงกันไม่ได้จึงเป็นปัจจัยของความขัดแย้ง

^๑ Robbins, S. P., **Organizational behavior: Concepts, controversies, applications.** (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1996, p. 143.

^๒ Tjosvold, D. **The conflict-positive organization: Stimulate diversity and create unity.** Reading, (MA) Addison-Wesley. 1991, p. 379.

^๓ Tjosvold, D. **Learning to manage conflict: Getting people to work together productively.** New York : Maxwell Macmillan., 1993, p. 245.

ทั้งนี้ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ การแข่งขันกัน (competition) การที่ต้องพึ่งพากันและกัน (interdependence) การรับรู้ที่เข้ากันไม่ได้ (perceived incompatibility)^๔ และการตอบสนองต่อสิ่งเร้าสองอย่างหรือมากกว่าพร้อมกันไม่ได้ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ตรงข้ามกัน^๕ การไม่เห็นด้วยระหว่างสองฝ่ายหรือมากกว่าสองฝ่าย (disagreement between two or more parties) เช่น การที่คนสองคนมีความเห็นต่างกัน การไม่ลงรอยระหว่างกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้อง คือ การตระหนักของบุคคลต่อสถานการณ์หนึ่งที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดการกำหนดเป้าหมายที่ขัดแย้งกันได้ ความขัดแย้งจึงมักถูกมองว่าเป็นสิ่งไม่ดี แต่ในความเป็นจริงแล้วในบางกรณี ความขัดแย้งก็เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดวิธีแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้ ดังนั้น จึงต้องพิจารณาความขัดแย้งทั้งเชิงบวกและเชิงลบ^๖

สาเหตุของความขัดแย้งของสังคมไทย

มนุษย์แม้จะคนเดียวก็เกิดความขัดแย้งที่มีขึ้นกับตัวเอง เช่น การล้มลงไม่สามารถจะตัดสินใจได้ และเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองคน^๗ เมื่อขยายเป็นสังคมกว้างใหญ่ขึ้นก็จะเกิดความขัดแย้งในมิติต่างๆ เช่น ความขัดแย้งในครอบครัว ความขัดแย้งของสถาบัน ในสังคม ความขัดแย้งระหว่างสังคมและรัฐ จนถึงความขัดแย้งระหว่างรัฐต่อรัฐที่เป็นความขัดแย้งข้ามประเทศ จนอาจนำไปสู่สงครามระหว่างรัฐเกี่ยวกับผลประโยชน์^๘ การพิจารณาสาเหตุของความขัดแย้งจากสังคมไทยจึงสามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑) ความขัดแย้งที่เกิดจากการรับรู้ของบุคคลและความแตกต่างของความคิดเห็น

ความขัดแย้งเกิดได้จากภายในบุคลิกภาพของตนเอง และความคิดเห็นจากค่านิยมการรับรู้ ข้อมูลส่วนตัว การรับรู้ทางเชื้อชาติและศาสนา (ethnic-religious conflict) อันมีสาเหตุสำคัญมาจากความแตกต่างของเชื้อชาติ ชนเผ่า ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือภาษาในความแตกต่างเหล่านี้มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก รวมถึงความเชื่อที่สามารถทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ โดยเฉพาะถ้าปรับบุคลิกภาพเข้ากับคนอื่นไม่ได้ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น

^๔ Van Slyke, E. J. **Listening to conflict: Finding constructive solution to workplace disputes.** (New York: Library of Congress Cataloging-in- Publication Data), 1999, p. 94.

^๕ DuBrin, A. J. **Essentials of management.** (6th ed.). (OH: South-western. 2003), p. 214.

^๖ Coffey, R. E., Cook, c., & Hunsaker, p. L. **Management and organizational behavior.** Burr Ridge, (IL: Irwin. 1994), p. 122.

^๗ Graham, p. **Mary parkerfollett-prophet of management : A celebration of writings from the 1920s.** (Boston : Harvard Business School Press. 1995), p. 145.

^๘ Kamarulzaman, A. **Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast Asia.** (Malaysia: Southeast Asian Conflict Studies Network, 2001), p. 42.

ความขัดแย้งเกิดจากความแตกต่างทางความคิด พิจารณาถึงผลประโยชน์ มีสาเหตุมาจากการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร ทำให้ความคิดเข้ากันไม่ได้จากเรื่องผลประโยชน์และอุดมการณ์ ซึ่งปัญหาที่ทำให้ความขัดแย้งปะทุขึ้นมาและมีแนวโน้มที่จะยืดเยื้อจากสาเหตุสำคัญ คือ ปัญหาอัตวิสัย (subjectivity) ของมนุษย์เพราะอาจทำให้เกิดการรับรู้ที่ผิดและการมโนคติ คือ อคติในใจคนกับอคติที่เป็นผลมาจากปัญหาทางโครงสร้าง ความขัดแย้งในสังคมไทยนั้นจึงมีอิทธิพลจากอคติที่ติดมาจากระบบศักดินาเช่น ถ้าผู้น้อยมาสอนผู้ใหญ่จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าผู้ใหญ่ถูกฝึกหน้าเสียดักดิ์ศรี^๙

๒) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูล หรือ ข้อเท็จจริง (information conflict)

ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ต่างกัน^{๑๐} การได้ข้อมูลมาไม่ครบถ้วนหรือการใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้การแปลผล ข้อมูลนั้นแตกต่างกันและผิดเพี้ยนกันได้ อาจเกิดจากการสื่อสารข้อมูลที่มากหรือน้อยเกินไป หรือการสื่อสารข้อมูลที่บิดเบือนข้อเท็จจริงไป ก็จะส่งผลให้คนเรามีการรับรู้ที่ขัดแย้งกันได้และนอกจากนี้ยังอาจเกี่ยวข้องกับ ความไม่เท่าเทียมกันในอำนาจและโอกาสในการที่จะเข้าถึงข้อมูลที่ต่างกันด้วยอำนาจ การควบคุม และการมุ่งแข่งขันเพื่อการแพ้-ชนะ ทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความขัดแย้งกัน ทุกความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นจากหลายๆ ปัจจัย^{๑๑} ถ้าข้อมูลไม่เพียงพอ ไม่มีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือ ไม่มีผลการศึกษาวิจัยรองรับ และขาดความเที่ยงธรรม ผลจะทำให้ผู้ที่ได้รับข้อมูลที่ไม่ตรงกันเกิดความขัดแย้ง

๓) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องผลประโยชน์ (interest conflict)

ผลประโยชน์ในองค์กร หมายถึง ทรัพยากรที่ทุกฝ่ายต้องการและจำเป็นในการที่จะทำให้ฝ่ายตนเอง บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเมื่อต่างฝ่ายต่างแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (scarced resource) เช่น งบประมาณ ตำแหน่งหน้าที่ หรือแม้แต่ผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการและอารมณ์ของมนุษย์ เช่น ต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง เพื่อใช้เป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์อื่นๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย และเป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่พบมากและชัดเจน

^๙ ฉันทนา บรรพศิริโชติ, ความขัดแย้งในสังคมไทย : ช่องว่างของการรับรู้และ ความเข้าใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

^{๑๐} Kamarulzaman, A. **Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast Asia.** p. 43.

^{๑๑} พระมหาพรชชา ธรรมหาโส (นิพนธ์ยากร), **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่), ๒๕๕๔, หน้า ๓๙๐.

๔) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล (relationship conflict)

สิ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล อาจเกิดจากการสื่อสารที่บกพร่อง จนทำให้ขาดความเข้าใจที่ดีต่อกัน หรือเกิดการถ่ายทอดข้อมูลที่บิดเบือน^{๑๒} จนทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องต่างๆ ลดน้อยลง และเงื่อนไขในการปฏิบัติงานที่ต่างกันก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้เพราะทำให้มีหน้าที่และบทบาทที่ต่างกัน ซึ่งที่กล่าวมานี้สาเหตุใหญ่คือการขาดความสัมพันธ์ของบุคคลที่ดีต่อกัน อย่างกรณีที่คุณกรณีมีภูมิคุ้มกันทางความสัมพันธ์บกพร่อง เช่น การมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อพฤติกรรมของคุณกรณี ความแตกร้างในอดีต และการกระทบกระเทือนใจในขณะสนทนากันเป็นต้น การที่คุณกรณีพยายามที่จะแสวงหาดุลยภาพระหว่างปัจจัยภายนอก เช่น เวลา โอกาส และสถานที่ และปัจจัยภายใน เช่น คุณกรณีอารมณ์ดี หรือประสบความสำเร็จในด้านใดด้านหนึ่ง แล้วใช้โอกาสจากดุลยภาพดังกล่าวนี้ พุดคุยเพื่อขอโทษ หรือสอบถามประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง^{๑๓}

๕) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้าง (structural conflict)

โครงสร้างของสังคม ขององค์กรที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ การแบ่งโครงสร้างของอำนาจหน้าที่ที่ไม่ชัดเจน จนทำให้เกิดการก้าวก่ายหน้าที่กันหรืองานซ้ำซ้อนกัน และเพราะตำแหน่งหน้าที่ที่ต่างกัน โดยเฉพาะถ้าองค์กรนั้นมีทรัพยากรที่จำเป็นอยู่อย่างจำกัด การมีโครงสร้างหรือการมีเป้าหมาย ที่คลุมเครือ หรือการที่องค์กรนั้นมีกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป ในบางครั้งก็เกิดความสับสนกับบทบาทที่ได้รับกับบทบาทที่ทำได้จริง หรือในกรณีที่การออกแบบโครงสร้างที่ทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายมีโอกาสเกิดความขัดแย้งจากการประสานงานได้ง่ายขึ้น

๓. แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ของสังคมไทยตามแนวทางอริยสัจ ๔

การแก้ปัญหาความขัดแย้ง จากความเกลียดชัง แดกสามัคคี และขาดสติ ของคนในสังคมไทยยากยิ่งที่จะหาทฤษฎีทางโลกมาปรับใช้ให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมจะมีก็แต่ ธรรมะ อันจะเป็นหลักในการแก้ความขัดแย้ง ซึ่งบทความนี้เสนอหลัก “อริยสัจ ๔” ที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาอันสามารถนำมาประยุกต์ใช้อริยสัจ ๔ เป็นวิธีแก้ทุกข์ที่มีความเป็นสากล นำมาใช้แก้ปัญหาได้ทุกเรื่อง และตลอด

^{๑๒} มัวร์, คริสโตเฟอร์ดับเบิลยู, *กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: ยุทธศาสตร์การนำไปใช้*, ๒๕๔๒, หน้า ๖๐.

^{๑๓} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธินุญญากร), *พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*, หน้า ๓๙๑.

เวลาไม่มีความล้ำสมัย เพราะวิธีแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ จะทำให้เราเข้าใจปัญหาคืออะไร สาเหตุของปัญหาทางออกอยู่ตรงไหน และจะลงมือแก้ไขปัญหายังไง จากวิธีการแก้ไขปัญหาแบบอริยสัจ ๔ เราต้องวิเคราะห์ปัญหาของความขัดแย้งอย่างจริงจัง สังคมไทยจะพบความจริงหลายอย่าง ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขที่ถูกต้อง ในที่นี้จะวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยเพียงบางแง่มุม จากมุมมองแบบอริยสัจ ๔ ว่าอะไรคือปัญหาของสังคมไทย และจะแก้ไขอย่างไร

ทุกข์ เป็นปัญหาที่ปรากฏว่าสังคมไทยขาดความสามัคคีแบ่งพรรคแบ่งพวก มีความเกลียดชัง การปลอ่ยข่าวร้ายทำลายฝ่ายตรงข้าม การขาดสติไม่มีความยั้งคิดในหมู่ประชาชน การเมืองที่ขาดความโปร่งใสในแทบทุกมิติ ค่านิยมคอร์รัปชั่นแพร่หลายในหมู่ประชาชนไทย ช่องว่างระหว่างรายได้กว้างมาก ความยากจนกระจาย ความรวยกระจุก การบังคับใช้กฎหมายไม่ได้มาตรฐาน อำนาจถูกรวมไว้ที่ศูนย์กลาง และทหารแทรกแซงการเมืองด้วยรัฐประหารและการจัดสรรดุลอำนาจทางการเมือง การเมืองแบบธุรกิจครอบงำระบบประชาธิปไตย นักการเมืองเห็นแก่ตัว ขาดความจริงใจ การกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม มีขยะข้อมูลที่เป็นอันตรายต่อประชาชนอย่างมากในสื่อมวลชน และใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

ในเรื่องความทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ความทุกข์ในอริยสัจ ๔ คือ ความทุกข์ของจิตใจ เช่น ความเศร้าโศก ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ความทรมานใจ หรือความหนักใจ เหนื่อยใจ เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ทนได้ยาก ไม่ใช่ความทุกข์ของร่างกายเพราะความทุกข์ของร่างกายนั้นเราไม่สามารถดับมันได้ แต่ความทุกข์ของจิตใจนั้นเราสามารถที่จะดับมันได้ เพราะความทุกข์ของจิตใจเรานั้นมันเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งของจิตเองด้วยความรู้ที่ผิด

ความทุกข์ของจิตใจเราก็คือ อวิชชา ที่หมายถึง ความไม่รู้จักความจริงสูงสุดที่ควรรู้ หรือความโง่สูงสุด ความรู้ผิด ซึ่งได้แก่ความรู้ว่าร่างกายและจิตใจนี้คือตัวเรา วิชชา แปลว่า ความรู้สูงสุดที่ดับทุกข์ได้ ซึ่งได้แก่ความรู้ว่าร่างกายและจิตใจนี้ไม่ใช่ตัวเรา-ของเราจริง ซึ่งนิยมเรียก ปัญญา ดังนั้นเมื่อจิตขาดสติ คือระลึกถึงปัญญาไม่ได้ถึงแม้จะเคยมีปัญญามาแล้วก็ตาม เกิดความรู้มีตัวเราขึ้นมา จิตก็จะปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวเรา-ของเราขึ้นมาอยู่ทันที เมื่อจิตได้รับรู้สิ่งต่างๆ ภายนอก อันได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งที่มาสัมผัสกาย, สิ่งที่มาสัมผัสใจ จิตก็จะเกิดความอยากและเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา-ของเราขึ้นมาทันที เมื่อมีความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา-ของเราเมื่อใด จิตที่ยึดถือนี้ก็จะเกิดความทุกข์ขึ้นมาทันที สาเหตุของความทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าสอนว่า เหตุไกล่เคียดที่ทำให้เกิดความทุกข์ของจิตใจเรานี้ขึ้นมาก็คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่าร่างกายและจิตใจ นี้คือตัวเรา ของเรา เมื่อเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา ของเราเมื่อใด ความทุกข์ใจก็จะเกิดขึ้นมาด้วยทันที ปัญหาตามที่กล่าวเกิดจากจิตของมนุษย์ที่ยังยึดในอวิชชาจึงเกิดทุกข์ดังนั้นการจะดับทุกข์ได้ดีต้องหาสาเหตุของปัญหา

สมุทัย เป็นสาเหตุของปัญหาซึ่งสรุปได้ดังนี้ ๑) สาเหตุจากโครงสร้างทางการเมืองแบบรวมศูนย์ ๒) สาเหตุโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่ขาดความเป็นธรรม ๓) สาเหตุจากการกระจายทรัพยากรที่ไม่ทั่วถึง ๔) สาเหตุจากการศึกษาที่ขาดประสิทธิภาพ ๕) สาเหตุจากการเมืองที่กลายเป็นธุรกิจเต็มรูปแบบ ๖) สาเหตุจากการจัดสรรดุลอำนาจและผลประโยชน์ในสังคมไทยไม่ลงตัว ๗) สาเหตุจากความยากจน ๘) สาเหตุจากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอันเป็นเท็จ ๙) สาเหตุจากการใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือทางการเมือง ๑๐) สาเหตุจากมาตรฐานในการบังคับใช้กฎหมาย ๑๑) สาเหตุจากคนไทยอยู่ในวัฒนธรรมความเชื่อมากกว่าวัฒนธรรมความจริง ๑๒) สาเหตุจากการใช้สื่อด้วยเจตนาภรณ์ที่ต้องการยั่วยุให้เกิดความรุนแรง สาเหตุตามที่กล่าวมาถ้าพิจารณาดีๆ เราจะเห็นว่าเป็นสาเหตุที่เกิดจากจิตของมนุษย์

นิโรธ เป็นเป้าหมายในการดับทุกข์ ในที่นี้จะเน้นเป้าหมายดังต่อไปนี้ ๑) เป้าหมายในการสร้างสังคมให้มีโครงสร้างยุติธรรม ๒) เป้าหมายสร้างการเมืองที่ปราศจากคอร์รัปชั่น ๓) เป้าหมายพัฒนาประชาธิปไตยให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ ๔) เป้าหมายสร้างความสามัคคีของคนในชาติ ๕) เป้าหมายส่งเสริมกฎหมายตามมาตรฐานสากล ๖) เป้าหมายกระจายทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรม ๗) เป้าหมายส่งเสริมสื่อให้เป็นมืออาชีพมีคุณธรรม เป้าหมายตามที่กล่าวถือเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหา

มรรค เป็นวิธีการดับทุกข์ หรือวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งเมื่อทางโลกไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ผู้มีอำนาจหรือคนในสังคมก็จะต้องมาใช้หลักธรรมไปมีส่วนในการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาของสังคมโดยเน้นเรื่องที่สำคัญดังนี้ ๑) ปฏิรูปการเมืองไทย ๒) ปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ๓) ปฏิรูปการศึกษา ๔) ปฏิรูปกฎหมาย ๕) ปฏิรูปสื่อ ทุกวันนี้เราใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาหรือใช้การ “เกลี้ยผลประโยชน์” ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ การทำเพื่อแค่อำนาจไว้ข้างหลังจากเกิดความรุนแรงที่เกิดทุกข์ขึ้นทุกรูปแบบยังคงมีอยู่ต่อไป เพราะปัญหาที่แท้จริงยังไม่ได้รับการแก้ไข พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นสอนเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ เพื่อความไม่มีทุกข์ของจิตใจในปัจจุบัน โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ คือ สอนให้ค้นหาต้นเหตุของทุกข์ให้เจอ แล้วก็กำจัดต้นเหตุของทุกข์นั้นเสีย แล้วความทุกข์ก็จะดับลงทันที ซึ่งเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเฉพาะเรื่องการดับทุกข์ก็เพราะเรื่องความทุกข์นั้นเป็นปัญหาที่สำคัญหรือใหญ่ที่สุดสำหรับมนุษย์ทุกคน ถ้าเราจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีความทุกข์ทางใจใดๆ เลยได้จนตลอดชีวิตก็เท่ากับว่าชีวิตของเราได้รับสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดในการที่ได้เกิดมาก็ควรปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด มรรค หมายถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์และแก้ไขทุกข์ได้ถูกต้อง ตามมรรควิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมได้เป็นอย่างดี มีวิธีการดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นชอบตามความเป็นจริงสภาพปัจจุบัน ที่ถูกต้องตามหลักธรรมอย่างมีเหตุผล ถ้าสังคมมีความเข้าใจในความเห็นชอบอย่างแท้จริงปัญหาความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

๒. สัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ความดำริชอบที่เป็นการพูดแต่ในสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่พูดให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่พูดให้เกิดความแตกแยก แก่สังคม พูดแต่สิ่งดีคิดดีไม่บอกร้ายคนอื่น พูดสิ่งที่เป็นประโยชน์เท่านั้น ไม่พูดใส่ร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน ซึ่งการพูดดีจะเป็นกุศลแก่ผู้พูด

๓. สัมมาวาจา ได้แก่ วาจาชอบ เป็นการพูดแต่ความจริง พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดด้วยคำสุภาพ พูดให้ถูกกาล มีสัมมาคารวะไม่เหยาะโลมคนอื่น คำนี้ถึงวาจาเป็นสิ่งสำคัญ อะไรควรพูด อะไรไม่ควรพูด ให้เปรียบเสมือนดอกพิกุลทองออกจากปาก ใครได้พูดคุยพูดก็เกิดความสุขกายสบายใจ (เปรียบเหมือนคนมีบารมีเมตตาธรรม) ใครอยู่ใกล้ก็เกิดแต่ความสุขความเจริญมีความสุขใจ ทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมอย่างแน่นอน โลกเราก็จะน่าอยู่มากขึ้น

๔. สัมมาอาชีพะ ได้แก่ เลี้ยงชีพชอบ เป็นการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามหลักธรรม เช่น ๑) ไม่ค้าอาวุธ ๒) ไม่ค้ามนุษย์ เช่น ค้าโสเภณี ค้าแรงงานผิดกฎหมาย ๓) ไม่ค้ายาพิษ ๔) ไม่ค้าสุรา และ ๕) ไม่ค้าสัตว์ที่นำไปฆ่า เป็นต้น นอกจากนี้ก็ไม่ควรทำผิดกฎหมายให้เกิดความวุ่นวาย ความขัดแย้งปัจจุบันที่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ประกอบอาชีพไม่สุจริตผิดศีลธรรม ชอบทำอะไรที่เขาไม่ประพฤติปฏิบัติกัน เป็นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือก็เป็นการดันทุรัง คอรั้บชั้น ในงบประมาณแผ่นดินและคอรั้บชั้นนโยบายผลประโยชน์ตกยังญาติพี่น้องของตน เป็นการประกอบอาชีพทุจริตคอรั้บชั้นในตำแหน่งหน้าที่ของตน ทำให้สังคมไทยเกิดความขัดแย้ง ขาดความสามัคคีความปรองดองของคนในชาติ เพราะฉะนั้นการประกอบอาชีพสุจริตเป็นการแก้ไขปัญหาหรือทางออกอีกทางหนึ่ง ที่ทำให้สังคมสงบสันติสุข

๕. สัมมากัมมันตะ ได้แก่ การงานชอบ หรือการกระทำชอบ ซึ่งได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ไม่ต่างจากการรักษาศีล ๕ ถ้ามนุษย์ทำงานที่ชอบประกอบแต่กรรมดี ก็เชื่อว่าสังคมไทยก็จะหมดความขัดแย้งโดยสิ้นเชิง ทำให้สังคมมีแต่ความเห็นใจซึ่งกันและกันต่างคนต่างทำมาหากินโดยชอบแล้วโลกก็จะสงบสันติสุขอย่างแน่นอน

๖. สัมมาวายามะ ได้แก่ ความเพียรชอบ มีความเพียรที่จะละนิสัยการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มีความเพียรระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้สัมผัสกับสิ่งต่างๆ เพราะเมื่อสัมผัสแล้วจิตเกิดความอยาก ทำให้ต้องเสียเงินซื้อ ห่มหาเงินเพิ่ม หรือมีความขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์ เมื่อหาเงินหรือทรัพย์ได้แล้วต้องรู้จักเก็บรักษา ออมทรัพย์ ขยันทำมาหากินแบบสุจริต แต่ส่วนมากสังคมไทยชอบเล่นการพนัน ทำงานได้มากวันละ ๑,๐๐๐ บาทก็จะไม่พอใช้อย่างแน่นอน แต่ถ้าเล่นการพนันแล้ว แม้จะมีเงินวันละ ๓๐ บาท ก็จะเหลือพออยู่พอกินอย่างแน่นอน เหมือนมีค่าที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตได้กล่าวไว้ ได้เงินจากหยาดเหงื่อแรงงานของเราถึงจะน้อยแต่อยู่นาน แต่ถ้าเงินที่ได้จากการพนันขันต่อได้เป็นล้านก็ไม่พอใช้อยู่ได้ไม่นานเลย

๗. สัมมาสติ ได้แก่ การระลึกรู้ชอบ ระลึกรู้ตัวอยู่ในปัจจุบัน ไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่านไปสู่อดีตอนาคต เพียรระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบัน คิดแต่สิ่งดี ถึงจะมีการกระทบกันบ้างก็ต้องปล่อยวางยอมอโหสิกรรมต่อกัน รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๘. สัมมาสมาธิ ได้แก่ ตั้งจิตมั่นชอบ เป็นการฝึกจิตมีความตั้งมั่น ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้นานๆ สมาธิเป็นพื้นฐานของการใช้ปัญญาแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ในสังคมไทย สังคมไทยปัจจุบันขาดสติ ปัญหาคความขัดแย้ง จึงเกิดบานปลาย ทำให้ไม่เกิดความปรองดองของคนในชาติ เพราะขาดศีลสมาธิ และปัญญา จึงเป็นปัญหาในปัจจุบัน ฉะนั้นต้องพยายามฝึกการเจริญสมาธิบ่อยๆ เพื่อคนเราต้องตั้งตนอยู่ในสติสมาธิและปัญญาแก้ปัญหาได้ถูกต้องตามหลักมรรควิธี

ส่วนเรื่องของการแก้ปัญหา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าถ้าจิตมีสติและระลึกรู้ถึงปัญหานั้นมา คือ ระลึกรู้ได้ว่าร่างกายและจิตใจนี้ไม่ใช่ตัวเรา ของเราจริง เมื่อใดบวกกับมีสมาธิเพียงพอ จิตก็จะไม่ปรุงแต่งให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าร่างกายและจิตใจนี้คือตัวเรา ของเรา จิตก็จะไม่เกิดความทุกข์ ถ้ามีสติ ปัญญา สมาธิเพียงชั่วคราว ทุกข์ก็ดับลงเพียงชั่วคราว แต่ถ้ามีการฝึกให้จิตมีสติ ปัญญา สมาธินี้ อยู่ตลอดเวลาที่จิตตื่นอยู่ ทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้นมาอีกอย่างถาวร คือ ตลอดเวลาที่ยังมีจิตอยู่ ซึ่งอาการที่จิตไม่มีทุกข์นี้เองที่ทางพุทธศาสนาสมมติเรียกว่า นิพพาน ที่แปลว่า ความดับเย็น คือ ความทุกข์ที่ดับลงจนจิตสงบเย็นแล้ว

สติและสมาธินั้นสามารถฝึกฝนเอาเองได้เมื่อเข้าใจวิธีการฝึกแล้ว ส่วนปัญญาหรือวิชชา นั้น จะต้องมีสมาธิเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนว่า “แท้จริงมันไม่มีตัวเรา ของเราอยู่จริง” ซึ่งหลักในการศึกษาให้เกิดความเข้าใจว่า “แท้จริงมันไม่มีตัวเรา ของเราอยู่จริง” นี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้เรานำเอา ชันท์ ๕ หรือกลุ่ม ๕ กลุ่ม อันได้แก่ ร่างกาย การรับรู้ ความจำ การปรุงแต่งของจิต และความรู้อิเล็ก ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นชีวิตของเรานี้มาพิจารณาหาเหตุที่ทำให้เกิดชันท์แต่ละชันท์ขึ้นมา พิจารณาถึงเหตุที่ทำให้แต่ละชันท์เสื่อมและดับหายไป พิจารณาถึงลักษณะที่ไม่เที่ยงแท้ถาวรของแต่ละชันท์ พิจารณาถึงลักษณะที่แต่ละชันท์ต้องทนอยู่อย่างยากลำบาก แล้วก็พบว่าแต่ละชันท์นี้มัน “ไม่ใช่ตัวตนของใครๆ” ซึ่งมันเป็นเพียง “สิ่งที่ถูกปรุงแต่งหรือสร้างขึ้นมาจากเพียงชั่วคราวเท่านั้น” และเมื่อชันท์ทั้ง ๕ นี้มาประกอบกันขึ้นมาจึงเกิดเป็นชีวิตของมนุษย์เราขึ้นมา จึงเท่ากับว่า “จะหาตัวตนที่เป็นตัวเราหรือของเราจริงๆ ไม่มี” จะมีก็เพียง “ตัวตนชั่วคราว” หรือ “ตัวตนสมมติ” เท่านั้น พระพุทธองค์ได้ทรงสรุปคำสอนทั้งหมดของพระองค์ไว้ในประโยคที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน ของตน” คือหมายถึงว่า ไม่ให้เกิดการยึดถือเอาสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะร่างกาย หรือแม้แต่จิตใจที่กำลังรู้สึกว่าเป็นตัวเราอยู่นี้ ว่าเป็นตัวเราจริงๆ หรือเป็นของเราจริงๆ คำว่าจริงๆ นี้ หมายถึง การเป็นตัวตนอมตะ คือจะคงมีอยู่ตลอดไป ไม่มีวันแตกดับหรือหายไปอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะมียะโรมาทำลายก็ตาม หรือไม่ว่ากาลเวลาจะผ่านพ้นไปสักเท่าใดก็ตาม เพราะถ้าจิตใดโง่แล้วไปยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเองขึ้นมาแล้ว จิตโง่นั้นก็จะเกิดความเหนียวใจ ขึ้นมาทันที หรือเกิดความเศร้าโศก เสียใจ หรือแห้งเหี่ยวใจ หรือคับ

แค้นใจ หรือไม่สบายใจขึ้นมาทันที

สาเหตุที่ยึดถือแล้วเกิดความทุกข์ก็เพราะ สิ่งที่ยึดถือนั้นมันไม่เที่ยงแท้ถาวร หรือไม่สามารถตั้งอยู่เช่นเดิมตลอดไป หรือไม่เป็นไปตามที่เราอยากจะเป็น ซึ่งเมื่อสิ่งที่เรารักหรือพอใจได้จากเราไป เราก็เป็นทุกข์ คือ เศร้าโศก เมื่อเราต้องประสบกับสิ่งที่เราเกลียดชังหรือกลัว เราก็เป็นทุกข์ คือ คับแค้นใจ เมื่อเราอยากจะได้อะไร หรืออยากจะเป็นอะไร แต่ไม่ได้ตามที่อยากจะได้หรืออยากจะเป็น เราก็เป็นทุกข์ คือ เสียใจ เหง้าเหี่ยวใจ หรือแม้ขณะที่เรากำลังมีความสุขอยู่นั้น จิตของเราก็มองหาความทุกข์ซ่อนอยู่ภายในอย่างลึกๆ อีกด้วย คือ ดิ้นรน เกร้อน ทรมาน หรือหนัก เหนื่อย

๖. บทสรุป

กระบวนการแก้ปัญหาโดยการนำเอาอริยสัจ ๔ มาแก้ปัญหาสามารถนำมาใช้ในชีวิตรประจำวันได้ ตามกระบวนการของอริยสัจ ประการแรก ให้กำหนดรู้ปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจน ประการที่สอง ค้นหาสาเหตุของความทุกข์ที่เกิดขึ้นให้ได้ พิจารณาหาสาเหตุที่แท้จริงให้ได้ ประการที่สาม กำหนดหรือเข้าใจเป้าหมายของการแก้ปัญหาอย่างชัดเจนและถูกต้อง ทำเพื่ออะไร ผลที่ได้จะเป็นอย่างไร และประการที่สี่ ต้องปฏิบัติตามแนวการแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตามหลักมรรคมีองค์ ๘ กระบวนการทั้ง ๔ นี้ เมื่อมีความเห็นผิดประเพณีปฏิบัติออกจากมรรคมีองค์ ๘ เมื่อไร ความขัดแย้งในสังคมไทยก็เกิดขึ้น แต่ถ้ามีความเห็นถูกต้องประเพณีปฏิบัติถูกต้องตามมรรคมีองค์ ๘ ชีวิตก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญ ความขัดแย้งความวุ่นของสังคมไทยก็จะหมดไป ความทุกข์จะไม่เกิด เป็นวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. **ความขัดแย้งในสังคมไทย : ช่องว่างของการรับรู้และ ความเข้าใจ.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

มัวร์, คริสโตเฟอร์ดับเบิลยู. **กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: ยุทธศาสตร์การนำไปใช้เพื่อแก้**

ปัญหาความขัดแย้ง. แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์ สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์ และวงศา คงดี.

ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒.

แมคคอลเนล, จอห์น. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการระงับความขัดแย้ง: คู่มือสำหรับชาวพุทธผู้ใฝ่สันติ.**

แปลโดย พระไพศาล วิสาโล, วิไลรัตน์ โสฬสจินดา, สุภาพร พงศ์พฤกษ์ และอวยพร

เชื่อนแก้ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ **"การเมืองของความขัดแย้ง : รัฐไทยกับคนเล็กคนน้อยในสังคมไทย"**ใน

พัชรี สีโรรส และทิวดา กมลเวชช (บ.ก.), **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ.**

(กรุงเทพมหานคร : โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ (EPA) และคปไฟ, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล (บ.ก.แปล). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการระงับความขัดแย้ง : คู่มือสำหรับชาวพุทธ**

ผู้ใฝ่สันติ. กรุงเทพมหานคร : เสริมสิกขาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญากร). **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการ**

ความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕.

(๒) **วิทยานิพนธ์ :**

สุพัตรา จิตตเสถียร. “การจัดการความขัดแย้งในสถานพยาบาลของรัฐระดับจังหวัด”. **ดุสิตบัณฑิตรัฐ
ประศาสนศาสตร์**, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Graham, p. **Mary parkerfollett-prophet of management : A celebration of writings
from the 1920s**. Boston : Harvard Business School Press, 1995.

Morris, c. **Managing conflict in health care settings : Principles, practices and policies**.
Thailand : Prepared for a workshop at King Prajadhikop's Institute, 2004.

Coffey, R. E., Cook, c., & Hunsaker, p. L. **Management and organizational behavior**.
Burr Ridge, IL: Irwin, 1994.

DuBrin, A. J. **Essentials of management**. (6th ed.). Mason, OH: South-western, 2003.

Robbins, S. P. **Organizational behavior : Concepts, controversies, applications**.
(7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1996.

Tjosvold, D. **The conflict-positive organization: Stimulate diversity and create unity
Reading**. MA: Addison-Wesley, 1991.

Tjosvold, D. **Learning to manage conflict : Getting people to work together
productively**. New York : Maxwell Macmillan, 1993.

Van Slyke, E. J. **Listening to conflict: Finding constructive solution to workplace
disputes**. New York : Library of Congress Cataloging-in- Publication Data,
1999.

Kamarulzaman, A. **Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast
Asia**. Malaysia : Southeast Asian Conflict Studies Network, 2001.